ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA
VOL. XLVI SECTIO G 1999

Akademia przy Prezydencie Republiki Białoruś
Zakład Prawa Karnego

LUDMIŁA LWOWNA ZAJCEWA

Władza sądownicza według Konstytucji Republiki Białoruś

The judiciary authority according to the Constitution of the Belarussian Republic

Konstytucja Republiki Białoruś przyjęta 15 marca 1994 roku (z poprawkami i uzupełnieniami z 24 listopada 1996 roku) otworzyła nowy etap w rozwoju państwowości białoruskiej. Ustawa zasadnicza deklaruje przywiązanie Republiki do wartości ogólnoludzkich, zapewnia jej pełnoprawne członkostwo we wspólnocie międzynarodowej. Ta pierwsza konstytucja niezależnej suwerennej Białorusi stanowi fundament tworzenia w naszym kraju demokratycznego państwa prawnego (urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej), którego podstawowymi zasadami są priorytet praw i swobód osobistych, ich zapewnienie i ochrona przez państwo, nadrzędność prawa, ludowładztwo, stworzenie warunków do swobodnego i godnego życia obywateli.

Na podstawie konstytucji w Republice rozpoczęło się kompleksowe reformowanie wszystkich sfer życia państwowego i społecznego, w tym i prawnego, które obejmuje sądownictwo i ustawodawstwo. Konieczność zmian w tej sferze jest niezbędna. Uświadomienie sobie tego faktu doprowadziło do opracowania i przyjęcia przez parlament w dniu 23 kwietnia 1992 roku koncepcji reformy prawno-sądowej[1].

---

[1] Dziennik Ustaw Rady Najwyższej Republiki Białoruś 1992, nr 16.

Koncepcja reformy prawno-sądowej zawiera różne propozycje z zakresu ustawowego zabezpieczenia i przekształcenia organizacyjnego całego systemu sądownictwa. Jest on oparty na powszechnie uznanych aktach prawa międzynarodowego, na postępowych osiągnięciach krajów ościennych, a także na własnym doświadczeniu historycznym. Bez przesady można powiedzieć, że przedstawiona koncepcja nosi rewolucyjny charakter, ponieważ przewiduje zasadnicze zmiany wszystkich sfer prawnej działalności państwa, której celem ostatecznym jest ochrona praw, swobód i prawnych interesów obywateli.

Zgodnie z konstytucją i koncepcją reformy prawno-sądowej w 1995 roku była przyjęta ustawa „O sądownictwie i statusie sędziów w Republice Białoruś"[2]. Jest to fundamentalny, podstawowy dokument prawny, który odzwierciedla konstytucyjne zasady organizacji i działalności sądów, postępowe założenia konstytucji, zachowując jednocześnie ciągłość w organizacji sądowej (przepisy i instytucje, które się sprawdziły). Ten ustawodawczy akt zawiera wiele innowacji mających zasadnicze znaczenie w rozwoju organów sprawiedliwości i systemu prawnego jako całości.

POJĘCIE WŁADZY SĄDOWNICZEJ

Zgodnie z art. 6 Konstytucji władza państwowa w Republice Białoruś jest sprawowana na podstawie jej podziału na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Po raz pierwszy w naszym ustawodawstwie wprowadza się termin „władza sądownicza". Ujmując rzecz ściśle historycznie, należy powiedzieć, że określenie to nie jest dla nas nowe. Występuje już ono w Statucie Wielkiego Księstwa Litewskiego z 1588 roku – wybitnym zabytku kultury prawnej i myśli prawniczej XVI wieku[3]. Później, po upływie dwóch wieków, zostało ono wprowadzone do terminologii naukowej i do ustawodawstwa przez regulaminy sądowe (statuty) z 1864 roku, które proklamowały oddzielenie sądu od władzy wykonawczej. Jednak po rewolucji 1917 roku określenie „władza sądownicza" stopniowo znikało z leksykonu prawniczego, co oznaczało

[2] *Ibidem*, 1995, nr 11.

[3] *Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego 1588. Teksty. Informator. Komentarz*, Mińsk 1989, s. 56; I. Jucko: *Źródła białorusko-litewskiego prawa*, Mińsk 1991, s. 119.

zmniejszenie roli sądów w społeczeństwie, przekształcenie go w organ systemu administracyjno-kierowniczego.

Powrót do tego określenia i jego zapis w konstytucji w naszych czasach jest uwarunkowany rozwojem społecznym, formowaniem demokratycznego państwa prawa. Sąd z podrzędnej instytucji państwowej i „organu walki z przestępczością" stopniowo przeobraża się w niezależny samodzielny organ państwa, rozwiązujący swoje specyficzne zadania: przywracania naruszonego prawa i sprawiedliwości, stosowania środków przymusu państwowego w stosunku do osób godzących w interesy chronione przez prawo, w tym i środków karnych do osób winnych przestępstwa.

A zatem pod „władzą sądowniczą" w aspekcie organizacyjno-funkcjonalnym, według znanego białoruskiego uczonego profesora I. I. Martynowicza, należy rozumieć system niezawisłych sądów, mający pełnomocnictwa władzy w zakresie rozstrzygania sporów prawnych w imieniu państwa, stosowania przewidzianych przez prawo środków oddziaływania społecznego do osób winnych naruszenia prawa[4].

Znaczenie władzy sądowniczej w państwie prawa polega na zapewnieniu realizacji wymogów prawa, triumfie prawa i sprawiedliwości, to znaczy być „mówiącym prawem", przeciwstawić się każdemu przejawowi samowoli w społeczeństwie. Zdaniem rosyjskiego prawoznawcy S. S. Aleksiejewa, jeśli „ustawa, wyrażone w niej prawo – to swojego rodzaju mądrość państwa prawa, to praworządność – jego czujne, wrażliwe serce, jego dusza"[5].

KONSTYTUCYJNE PODSTAWY WŁADZY SĄDOWNICZEJ

Ustawa zasadnicza Republiki Białoruś przypisuje problemom władzy sądowniczej szczególną rangę. Im poświęcone są postanowienia, zawarte w rozdziałach: I – *Podstawy ustroju konstytucyjnego*, II – *Jednostka, społeczeństwo, państwo*, a także w specjalnym samodzielnym rozdziale VI – *Sąd*, gdzie ugruntowane są konstytucyjne podstawy władzy sądowniczej. W nich znalazły odzwierciedlenie przepisy międzynarodo-

[4] I. I. Martynowicz, M. J. Pastuchow: *Reforma prawno-sądowa w Republice Białoruś*, Mińsk 1995, s. 22.

[5] S. S. Aleksiejew: *Państwo prawa – los socjalizmu*, Mińsk 1988, s. 157.

wych aktów prawnych o prawach człowieka, nasze doświadczenie rodzime i doświadczenia innych krajów, myśli i wnioski uczonych – prawoznawców i prawników–praktyków. Porównywanie ich z zasadami organizacji i działalności sądu według Konstytucji BRRS z 1978 roku dowodzi, że ich system i treść odznaczają się oczywistym nowatorstwem i większą demokratycznością.

Zgodnie z normami tej Konstytucji, podstawy władzy sądowniczej stanowią następujące zasady organizacyjne:

1. Wyłączność

Władza sądownicza w Republice Białoruś należy tylko do sądów i tworzenie sądów nadzwyczajnych jest zabronione (art. 109). Bez sądów nie może być praworządności i nie może być władzy sądowniczej. Realizacja praworządności tylko na drodze sądowej, jej organizacja i procedura prawna działalności winny zapewniać praworządność i zasadność rozwiązań sądowych.

Odstąpienie od tej zasady, jak i tworzenie sądów nadzwyczajnych, co potwierdza nasze tragiczne doświadczenie, pociąga za sobą ciężkie skutki – naruszenie praw człowieka.

2. Niezawisłość

Sędziowie urzeczywistniając praworządność, są niezawiśli i podlegają tylko ustawie. Jakakolwiek ingerencja w działalność sędziów w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości jest niedopuszczalna i pociąga za sobą odpowiedzialność prawną (art. 110). Prawdziwe jest powiedzenie, że sąd zależny – to kat w płaszczu Temidy. Oto dlaczego tak ważne jest nie tylko proklamowanie, ale i gwarancje sędziowskiej niezawisłości. Systemowe ujęcie gwarancji zawarte zostało w ustawie o sądownictwie i statusie sędziów w Republice Białoruś z 1995 roku. Zgodnie z art. 9 tej ustawy, niezawisłość sędziów zapewnia się poprzez system ich wyboru, mianowanie i odwoływanie, nietykalność sędziów, procedurę prawną urzeczywistniania praworządności, tajność posiedzeń sędziów przy orzekaniu, poprzez zakaz ujawniania decyzji, odpowiedzialność za nieuszanowanie sądów albo ingerencję w rozstrzyganiu konkretnych spraw, poprzez stworzenie niezbędnych organizacyjno-technicznych warunków działalności sądów, a także materialne i socjalne zabezpieczenie sędziów.

W celu zapewnienia niezależności sędziowskiej i nietykalności przy rozstrzyganiu spraw, konstytucja zabroniła sędziom prowadzić działalność gospodarczą, wykonywać inną, uboczną pracę za wynagrodzeniem,

z wyjątkiem dydaktycznej i naukowo-badawczej – nie kolidujących z wykonywaniem etatowych obowiązków (ust. 1 art. 111).

Wykonywanie powyższych rodzajów społeczno-użytecznej działalności nie może negatywnie wpływać na obiektywność sędziów. Co więcej, taka działalność sprzyja doskonaleniu ich profesjonalizmu, przekazywaniu doświadczenia i wiedzy młodemu pokoleniu prawników. Toteż przedstawione wyżej łączenie funkcji uważane jest za dopuszczalne, a nawet korzystne.

3. Praworządność

Sądy sprawują wymiar sprawiedliwości na podstawie konstytucji i określonych w niej innych aktów normatywnych (art. 112).

Dalej (w tym samym artykule) po raz pierwszy zawarty jest przepis, że jeśli przy rozpatrywaniu konkretnej sprawy sąd stwierdzi niezgodność stosowanego aktu normatywnego z konstytucją, podejmuje on decyzję, zgodnie z konstytucją, o uznanie danego aktu normatywnego za niekonstytucyjny. Tym samym podnosi się prestiż władzy sądowniczej w sprawowaniu kontroli nad przestrzeganiem konstytucji i ustaw w celu doskonalenia ustawodawstwa.

4. Połączenie kolegialności i jednoosobowości

W sądach sprawy rozpatrywane są kolegialnie, a w przewidzianych ustawowo wypadkach – jednoosobowo (art. 113).

Zgodnie z art. 10 kodeksu karnego procesowego, kolegialne rozpatrywanie spraw odbywa się we wszystkich sądach pierwszej instancji w składzie: jeden sędzia i dwóch ławników. Ławnicy sprawujący wymiar sprawiedliwości korzystają ze wszystkich praw sędziego w zakresie rozpatrywania sprawy karnej i orzekania (wydawania wyroków).

Rozpoznanie w sądach pierwszej instancji przez sędziego (jednoosobowo) dotyczy spraw o przestępstwa, za które kara nie wiąże się z pozbawieniem wolności albo pozbawienie wolności nie przekracza trzech lat.

Zgodnie z art. 7 kodeksu cywilnego procesowego sprawy cywilne we wszystkich sądach w zakresie pierwszej instancji rozpatrywane są przez sędziów jednoosobowo. Taki sam tryb obowiązuje przy rozpatrywaniu spraw o naruszenie przepisów administracyjnych (art. 202 k.c.p. o naruszeniach administracyjnych).

Rozpatrywanie spraw karnych i cywilnych w trybie kasacyjnym odbywa się w składzie trzech członków sądu, a w trybie nadzoru – w składzie nie mniejszym niż trzech członków.

Kolegialne zbadanie okoliczności sprawy, orzekanie większością głosów sprzyja wszechstronnemu, pełnemu i obiektywnemu wyjaśnieniu problemów rozstrzyganych przez sąd, a także orzekaniu i wydawaniu zgodnych z prawem i zasadnych orzeczeń sądowych. Jednak i jednoosobowe rozpatrywanie spraw ma swoje dobre strony, są nimi: operatywność, personalna odpowiedzialność sędziego przy orzekaniu. Ta forma działalności sądów jest ekonomiczna, racjonalna, szczególnie przy rozwiązywaniu sporów (konfliktów) drobnych i oczywistych.

Rodzime i światowe doświadczenia wskazują, że w sądownictwie celowe jest łączenie kolegialnego i jednoosobowego trybu rozpoznawania spraw. To pozwala uwzględniać złożoność sprawy, wagę przedstawionego oskarżenia, osobowość obwinionego, co z kolei umożliwia dyferencyjne podejście do rozstrzyganych problemów zarówno przez sąd pierwszej instancji, jak i w odwoławczych (kontrolnych) instancjach sądowych. Uwzględniając te okoliczności w koncepcji reformy prawno-sądowej, w 1992 roku właśnie przedstawiono ideę łączenia kolegialnego i jednoosobowego trybu rozpoznawania spraw w sądach pierwszej instancji, jako jednej z zasad modernizacji sądownictwa i procedury sądów białoruskich[6].

Jeszcze bardziej zróżnicowany jest skład sądu pierwszej instancji w ustawie o sądownictwie i statusie sędziów z 1995 roku. Zgodnie z art. 8 tej ustawy, przewiduje się rozpatrywanie niektórych kategorii spraw karnych w zakresie pierwszej instancji w składzie trzech sędziów zawodowych, a także jednego sędziego i kolegium przysięgłych ławników. Jednak wprowadzenie przedstawionych wyżej innowacji odroczone jest przez parlament republiki do 2000 roku w celu sformowania odpowiednich kadr oraz stworzenia odpowiednich warunków finansowych i materialno-technicznych[7].

5. Jawność

Rozprawy we wszystkich sądach są jawne (przy otwartych drzwiach – art. 114 Konstytucji). To zapewnia moralno-prawne wychowanie lud-

[6] I. I. Martynowicz: *O kolegialnym i jednoosobowym rozpatrywaniu spraw karnych*, „Dziennik Sądowy" 1996, nr 3, s. 48.

[7] L. L. Zajcewa: *Zakończyć rozpoczęte*, „Dziennik Sądowy" 1995, nr 4, s. 57; idem: *Status prawny sądu w projekcie k.k.p. RB*, „Dziennik Sądowy" 1997, nr 2, s. 54; idem: *O dyferencji zespołu sędziów w projekcie k.k.p. RB*, [w:] *Prawo i demokracja*, nr VIII, Mińsk 1997, s. 128.

ności, kontrolę nad działalnością sądów i stanowi gwarancję praworządności w zakresie sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Jednocześnie, w wypadkach kiedy występuje sprzeczność z interesem zachowania tajemnicy państwowej, w sprawach o przestępstwach nieletnich, o przestępstwach na tle seksualnym, a także w innych sprawach, których rozgłos z powodu osobistych stron życia osób uczestniczących w sprawie nie jest wskazany, dopuszcza się posiedzenia sądu przy drzwiach zamkniętych. To umożliwia zapewnienie bezpieczeństwa uczestnikom procesu i członkom ich rodzin (art. 13, 60^3 kodeksu karnego procesowego, art. 10 kodeksu cywilnego procesowego).

Rozpoznawanie spraw przy zamkniętych drzwiach odbywa się z zachowaniem wszystkich reguł, wymogów procedury sądowej, jednak wyroki i orzeczenia we wszystkich wypadkach podaje się do wiadomości publicznej.

Podobne ograniczenia zasady jawności procedury sądowej przewiduje Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Zgodnie z art. 14 Paktu, prasa i publiczność mogą nie być dopuszczeni, nie mają prawa wstępu na wszystkie posiedzenia sądu lub ich część w sprawach dotyczących moralności, zakłócania porządku społecznego albo bezpieczeństwa państwowego w demokratycznym społeczeństwie lub gdy wymaga tego ochrona życia prywatnego stron, lub w innych okolicznościach, kiedy publiczność naruszyłaby interesy sądownictwa.

6. Udział stron

Ustęp 1 art. 115 Konstytucji przewiduje udział stron w procesie na zasadzie równości stron. To jedna z ważniejszych zasad sądownictwa, zapewniająca wszechstronne, pełne i obiektywne zbadanie okoliczności sprawy, przeprowadzenie sprawiedliwego postępowania, wydanie zgodnych z prawem i zasadnych orzeczeń. Udział stron zakłada podział w rozprawie sądowej funkcji oskarżenia, obrony i orzekania, a także określa ten lub inny typ procesu[8].

Ale w kodeksach karnym procesowym i cywilnym procesowym zasada ta dotychczas nie istnieje. Ona wynika z analizy art. 243 k.k.p., przewidującego równość praw uczestników rozprawy sądowej w zakresie przedstawiania dowodów w zakresie uczestniczenia w ich rozpatrywaniu

---

[8] L. L. Zajcewa: *Reforma sądowo-prawna w RB: problemy i perspektywy*, [w:] *Problemy konstytucjonalizmu*, wyd. I, Mińsk 1998, s. 11; idem: *Prawo do sprawiedliwej rozprawy sądowej*, [w:] *Problemy konstytucjonalizmu*, wyd. V, Mińsk 1998.

oraz zgłaszania wstawiennictwa. Art. 90 k.c.p. także wskazuje, że strony w procesie cywilnym korzystają z równych praw.

Należy utrwalić konstytucyjną zasadę udziału stron w nowych kodeksach, co pozwoli sądowi wywiązać się z powinności – odnotowanej w pkt. 6 *Podstawowych zasad* – niezawisłości organów sądowych, zapewnić sprawiedliwy przebieg rozprawy i przestrzegania praw stron.

7. Prawnie wiążący charakter orzeczenia sądowego

Zgodnie z ust. 2 art. 115 Konstytucji, orzeczenia sądowe mają moc wiążącą (obowiązującą) dla wszystkich obywateli i osób urzędowych. Konstytucyjne udokumentowanie tego przepisu bezsprzecznie sprzyja podniesieniu autorytetu władzy sądowniczej. O jego znaczeniu świadczy włączenie do kodeksu karnego art. 184^2, przewidującego odpowiedzialność karną w postaci grzywny za umyślne uchylanie się osoby urzędowej od wykonania decyzji, wyroku, orzeczenia lub postanowienia sądu, albo za uniemożliwianie ich wykonania.

8. Zaskarżenie orzeczeń sądowych

Strony i osoby uczestniczące w procesie mają prawo odwołania się od decyzji, wyroku i innych postanowień sądu (ust. 3 art. 115 Konstytucji).

Ta zasada w pełni odpowiada wymogom Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Zgodnie z art. 14 Paktu, każdy osądzony za jakiekolwiek przestępstwo ma prawo do tego, aby jego sprawa i wyrok były ponownie rozpatrzone zgodnie z prawem przez sąd wyższej instancji. Przedstawiona zasada konstytucyjna jest skonkretyzowana w ustawodawstwie branżowym, przewidującym dwa rodzaje odwołania się – kasacyjne i w trybie nadzoru. Pierwsza zakłada sprawdzenie zgodności z prawem i zasadności postanowień sądowych, które nie nabrały mocy prawnej, a druga – prawomocnych.

W koncepcji reformy prawno-sądowej proponuje się przy zachowaniu kasacji i nadzoru jeszcze jeden rodzaj rozpatrywania powtórnego – apelację, której wprowadzenie zawsze wywołuje spory w związku z przyjęciem nowych kodeksów zarówno na Białorusi, jak i w Polsce[9].

---

[9] L. L. Zajcewa: *Apelacja: zagadnienia teorii i praktyki*, [w:] *Nowe regulacje prawne. Zmiany w systemie prawa Białorusi i Polski*, Lublin 1994, s. 71; E. Skrętowicz: *O apelacji i kasacji de lege ferenda*, [w:] *Nowe regulacje prawne...*, s. 215.

9. Powoływanie sędziów

Zgodnie z pkt. 8–10 art. 84 Konstytucji, wszystkich sędziów Republiki Białoruś powołuje prezydent, przy czym prezesów i sędziów Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Gospodarczego – za zgodą Izby Wyższej parlamentu – Rady Republiki.

W Konstytucji Białorusi z 1994 roku (ust. 2 art. 111) nie są sformułowane wymagania dla kandydatów na sędziów. Ustanowiono jedynie, że podstawy do powołania sędziów na stanowiska i ich odwołania są przewidziane przez ustawę (ust. 2 art. 111). Zawarte są one w art. 62 ustawy o sądownictwie i statusie sędziów: „Sędzią może być obywatel Republiki Białoruś, który osiągnął wiek 25 lat, posiadający wyższe wykształcenie prawnicze, nie dopuścił się hańbiących go czynów, legitymujący się stażem pracy w zakresie specjalności prawniczej nie mniejszym niż dwa lata i zdanym egzaminem kwalifikacyjnym". Oprócz tego kandydaci na stanowiska:

– „sędziego wojewódzkiego Mińskiego Sądu Miejskiego, Białoruskiego Sądu Wojskowego winni posiadać staż pracy w charakterze sędziego nie mniejszy niż 3 lata,

– sędziego Sądu Najwyższego – winni posiadać staż pracy w charakterze sędziego nie mniejszy niż 5 lat.

Sędzią w sprawach administracyjnych i postępowania gospodarczego może być obywatel Republiki Białoruś, który osiągnął wiek 23 lat, posiadający wyższe wykształcenie prawnicze i nie dopuścił się hańbiących go czynów".

Sędziowie są powoływani na czas nieokreślony, poza tymi, których wybiera się na stanowisko sędziego po raz pierwszy. Ich powołuje się bezterminowo dopiero po 5 latach pracy w charakterze sędziego. Na okres 5 lat powoływani są przez prezydenta także sędziowie do spraw administracyjnych i gospodarczych.

Taka stałość stanowiska sędziów od dawna traktowana jest jako jedna z gwarancji niezawisłości sędziowskiej. Według słów przedrewolucyjnego prawnika N. N. Rozina, stałość ta zapewnia „trwałość sprawowania funkcji sędziego i możliwość wykonywania swego zawodu bez obaw"[10].

W tym właśnie czasie stworzono efektywny mechanizm prawny przedterminowego odwołania ze stanowiska sędziego, gdy z powodu

---

[10] N. N. Rozin: *Sądownictwo karne*, Sankt Petersburg 1914, s. 92–93.

braku fachowości i osobistych predyspozycji nie jest on w stanie w należyty sposób sprawować urzędu sędziego.

W ustawie o sądownictwie i statusie sędziego (art. 72) stanowi się, że sędziowie mogą być pozbawieni swoich uprawnień w przypadku umyślnego naruszenia prawa albo dopuszczenia się hańbiącego ich czynu, czynu sprzecznego z godnością ich urzędu, jedynie na wniosek organu, który ich powołał, a także na skutek prawomocnego wyroku skazującego wydanego w stosunku do nich.

Sędziów zwalnia się z wykonywania obowiązków:

– ze względu na stan zdrowia nie pozwalający na kontynuowanie pracy;

– w związku z wyborem lub powołaniem na inne stanowisko lub przeniesienie za ich zgodą do innej pracy,

– po upływie 5-letniego okresu pracy na stanowisku sędziego (osoby powołane po raz pierwszy) i odmowy przy powołaniu bezterminowym;

– na wniosek kolegium sędziowskiego, stwierdzającego niemożliwość dalszego sprawowania urzędu sędziego,

– na własne życzenie,

– w związku z utratą obywatelstwa Republiki Białoruś.

10. Apolityczność sędziów

Godną uwagi cechą nowego statusu prawnego sędziów jest ich apolityczność, to znaczy nieuczestniczenie w działalności politycznej. Sędziowie występujący w charakterze arbitrów rozstrzygających prawne spory i konflikty w społeczeństwie, powinni być poza polityką, poza walką o władzę i związanych z nią waśni międzypartyjnych. W krajach demokracji parlamentarnej jest to wprost ustawowo uregulowane.

Konstytucja Republiki Białoruś w art. 36 także przewiduje, że sędziowie, jak również inni pracownicy organów stojących na straży prawa, nie mogą być członkami partii politycznych i innych stowarzyszeń społecznych mających na względzie cele polityczne. Ten przepis jest zgodny z międzynarodowymi normami prawnymi i zapewnia bezstronne rozpatrywanie prawnych sporów i konfliktów w społeczeństwie. W warunkach powstawania młodej demokracji, niezawisłość i samodzielność władzy sądowniczej oraz systemu sądownictwa jako całości jest nieocenionym sukcesem.

11. Prawo do sądu

Bezsporną wartością Konstytucji Republiki Białoruś jest włączenie (inkorporacja) do niej międzynarodowych norm prawnych o ochronie

praw człowieka w zakresie przestrzegania prawa oraz w działalności organów stojących na straży prawa i jego stosowania. Na najwyższym poziomie prawnej regulacji jest uwzględnienie prerogatywy władzy sądowniczej w zakresie ochrony konstytucyjnych praw i swobód obywatelskich, uznanej powszechnie przez społeczność światową. W pełnej zgodności z art. 14 Międzynarodowego Paktu o Prawach Obywatelskich i Politycznych, art. 61 Konstytucji postanawia: „Każdy ma prawo do obrony jego praw i swobód za pośrednictwem kompetentnych, niezawisłych i bezstronnych sądów w ustanowionym przez prawo terminie". W celu obrony praw, swobód, czci i godności obywatele – zgodnie z prawem – mogą zażądać w trybie sądowym zadośćuczynienia za szkody majątkowe, materialne i moralne.

Ta zasada jest skonkretyzowana w ustawie o sądownictwie i statusie sędziów. Art. 6 stanowi, że obywatele Republiki Białoruś mają prawo do ochrony prawnej w przypadku zamachu na ich życie, zdrowie, cześć i godność, swobodę osobistą i mienie oraz na inne prawa i wolności gwarantowane przez konstytucję i ustawodawstwo obowiązujące, a także w przypadku bezprawnych działań organów władzy państwowej i osób urzędowych.

W ustawie zasadniczej przywrócona jest też inna norma wyżej wymienionego międzynarodowego dokumentu prawnego (pkt 4 art. 9) – o kontroli przez sąd praworządności i zasadności aresztu.

Obowiązująca Konstytucja (ust. 2 art. 25) gwarantuje osobie znajdującej się w areszcie prawo do kontroli to, czy jego zatrzymanie lub areszt jest zgodny z prawem. Ten przepis zawarty jest i w kodeksie karnym procesowym Republiki Białoruś (art. 220^1, 220^2).

W art. 27 Konstytucji po raz pierwszy w naszym ustawodawstwie znalazł się przepis na wskroś humanitarny, mówiący o tym, że nikt nie może być zmuszony do składania zeznań i wyjaśnień przeciwko samemu sobie, członkom swojej rodziny, bliskim krewnym. Dochody zdobyte z naruszeniem prawa nie mają legalnego charakteru. I choć te zasadnicze przepisy nie znalazły jeszcze pełnego potwierdzenia w ustawodawstwie branżowym, to konstytucja uczyniła wyraźny krok na drodze wzmocnienia gwarancji praw osobistych w procedurze karnej.

Jako rozszerzenie prawa do obrony należy uznać także nowy przepis art. 61 Konstytucji, który głosi, że każdy ma prawo, zgodnie z międzynarodowymi aktami prawnymi ratyfikowanymi przez Republikę Białoruś, zwracać się do organizacji międzynarodowych w celu obrony swoich

praw i wolności, jeśli są już wykorzystane wszystkie możliwe wewnątrzpaństwowe środki obrony prawnej.

A zatem, żeby ta norma nie pozostała czczą deklaracją, niezbędna jest prawna reglamentacja trybu zwracania się obywateli do organizacji międzynarodowych. A aktualność tej nowej regulacji jest szczególnie ważna w związku z perspektywą przystąpienia Republiki Białoruś do Rady Europy.

12. Domniemanie niewinności

W art. 26 Konstytucji przywrócona jest norma Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, w której wyraźnie sformułowano, że nikt nie może być uznany winnym przestępstwa, jeśli jego wina nie będzie udowodniona w trybie ustanowionym przez prawo oraz jeżeli już wydany wyrok nie jest prawomocny. Obwiniony w takim przypadku nie ma obowiązku dowodzić swojej niewinności.

W porównaniu z poprzednim przepisem (art. 159 Konstytucji BSRR z 1978 roku) ta demokratyczna zasada sądownictwa nie tylko że znalazła bardziej wyraziste odzwierciedlenie, ale została uzupełniona tezą o niedopuszczalności nałożenia na obwinionego obowiązku udowodnienia swojej niewinności. W obowiązującym prawie karnym procesowym przepisy te nie występują, toteż konieczne jest włączenie ich do nowego k.k.p., po nałożeniu obowiązku na oskarżyciela udowodnienia winy osobie, którą pociąga się do odpowiedzialności karnej. Tym samym będzie ustanowiona ważna gwarancja prawa do obrony podejrzanego, obwinionego i podsądnego.

13. Prawo do pomocy prawnej

Art. 62 Konstytucji gwarantuje każdemu pomoc prawną w celu obrony praw i wolności, w tym korzystanie w każdej chwili z pomocy prawnej adwokatów i innych swoich pełnomocników w sądzie, w innych organach państwowych, w organach administracji lokalnej, w przedsiębiorstwach i instytucjach, w organizacjach, zrzeszeniach społecznych, a także osób urzędowych i obywateli.

W wypadkach przewidzianych przez prawo, pomoc prawna jest świadczona na koszt państwa. Przeciwdziałanie w udzielaniu pomocy prawnej w Republice Białoruś jest zabronione.

Takim sposobem w odróżnieniu od art. 157 Konstytucji BSRR z 1978 roku, która zawierała prawo obwinionego do obrony, stanowi się fundamentalne zasady sądownictwa z bardziej szeroką i bogatą treścią. Dalszą jego konkretyzację zawarto w ustawie o adwokaturze z 1993

roku. W Republice Białoruś działalność adwokacką prowadzi obecnie tylko 1276 osób zrzeszonych w siedmiu kolegiach adwokackich. Taka liczba adwokatów na 10 mln mieszkańców jest stanowczo za mała.

STRUKTURA SYSTEMU SĄDOWEGO

Zgodnie z art. 109 Konstytucji, system sądów buduje się na zasadach terytorialności i branżowości (specjalności). Tym samym jest ustanawiana jego decentralizacja, polegająca na racjonalnym rozgraniczeniu organizacyjnych form działalności sądowej i przewidziana jest koncepcja reformy prawno-sądowej. Normatywne utrwalenie tych założeń w ustawie zasadniczej stanowi ważny krok w rozwoju sądownictwa, zbliżenie struktury naszej władzy sądowniczej do modelu cywilizowanego sądownictwa, które właściwe jest większości krajów świata.

W odróżnieniu od jednolitego scentralizowanego systemu sądowego, który istniał u nas w okresie ostatnich dziesięcioleci, obowiązujący system sądów Republiki Białoruś składa się z kilku równolegle funkcjonujących podsystemów:

– Trybunał Konstytucyjny, zajmujący szczególny status w organizacji sądów (art. 116 Konstytucji),
– sądy powszechne,
– sądy gospodarcze,
– sądy szczególne (branżowe).

Ten przepis jest uwzględniony i w art. 1 ustawy o sądownictwie, i w statusie sędziów: władza sądownicza jest sprawowana przez sądy powszechne, sądy gospodarcze i inne.

1. Sądy powszechne

Najniższym ogniwem w systemie sądów powszechnych są sądy rejonowe (miejskie). One powstają w rejonach i miastach wojewódzkich. Obecnie jest ich w kraju 154 i pracuje w nich ponad 650 sędziów zawodowych.

Rejonowe miejskie sądy rozpatrują większość spraw cywilnych i karnych w zakresie pierwszej instancji, sprawy o wykroczeniach administracyjnych, a także dotyczące wykonywania decyzji sądowych.

W skład rejonowego (miejskiego) sądu wchodzą prezesi i sędziowie. Niedawno do ich zespołu wprowadzono 90 sędziów postępowania administracyjnego i wykonawczego.

Drugie ogniwo w systemie sądowym stanowią sądy wojewódzkie i zrównany z nimi Miński Sąd Miejski. Te sądy rozpatrują sprawy karne i cywilne w I instancji, powtórnie badają w trybie kasacyjnym wyroki i orzeczenia sądów rejonowych (miejskich) nie mające prawomocnego charakteru, a także rozpatrują w trybie nadzoru postanowienia już prawomocne.

Wojewódzkie (Miński Miejski) sądy składają się z prezesa, jego zastępców, sędziów, którzy sprawują wymiar sprawiedliwości w zakresie spraw karnych i cywilnych w składzie kolegiów sędziowskich. W naszym kraju takich sądów jest zaledwie 7, pracuje w nich 150 sędziów.

Najwyższym ogniwem w systemie sądów powszechnych jest Sąd Najwyższy, który w 1998 roku obchodził swoje 75-lecie[11]. Rozpatruje on w zakresie I instancji sprawy karne i cywilne o szczególnej złożoności i sprawy o szczególnym wymiarze społecznym. Jest on instancją kasacyjną w zakresie wyroków i decyzji sądów wojewódzkich (Mińskiego Miejskiego), a także w trybie nadzoru w stosunku do wyroków i decyzji wszystkich sądów republiki, które się uprawomocniły.

Sąd Najwyższy składa się z prezesa, zastępców prezesa, z ponad 40 sędziów i sprawuje wymiar sprawiedliwości w składzie kolegialnym (sprawy karne, cywilne, patentowe oraz kolegium wojskowe). W strukturze jego organów wewnętrznych jest jeszcze Prezydium i Zgromadzenie Sędziów.

Prezydium stanowią prezes sądu, jego zastępcy, 10–11 sędziów Sądu Najwyższego; rozpatruje ono sprawy w trybie nadzoru.

Zgromadzenie Sędziów stanowią wszyscy sędziowie Sądu Najwyższego, a także z urzędu – prezesi sądów wojewódzkich, Mińskiego Miejskiego i Białoruskiego Sądu Wojskowego. W posiedzeniach Zgromadzenia Sądu Najwyższego biorą udział Prezes Naczelnego Sądu Gospodarczego, Prokurator Generalny, Minister Sprawiedliwości i ich zastępcy. Zgromadzenie Sądu Najwyższego rozpatruje sprawy w trybie nadzoru i udziela sądom wyjaśnień dotyczących problemów praktyki stosowania ustaw wynikających z rozpatrywanych spraw. Wyjaśnienia Zgromadzenia Sądu Najwyższego mają moc obowiązującą dla sądów, innych organów i osób urzędowych stosujących ustawy, odnośnie do których udzielono wyjaśnień.

---

[11] *Sąd Najwyższy Republiki Białoruś: Historia i współczesność (1923–1998)*, pod red. W. O. Sukało i L. L. Zajcewoj, Mińsk 1998.

2. Sądy gospodarcze

Zgodnie z ustawą o sądach gospodarczych z 1991 roku system sądów gospodarczych stanowią Naczelny Sąd Gospodarczy i 7 wojewódzkich (obwodowych) sądów gospodarczych. Tryb rozpatrywania spraw przez sądy gospodarcze reguluje gospodarczy kodeks procesowy z 1991 roku. Sądom gospodarczym podlegają spory osób prawnych i fizycznych – wynikające przy zawieraniu, zmianach i wypowiadaniu umów – powstałe podczas realizacji umów i innych czynności gospodarczych, a także spory o uznanie aktów państwowych i innych organów za nieważne, niezgodne z ustawą i naruszające interesy podmiotów gospodarczych.

Stronami w sporach rozpatrywanych przez sądy gospodarcze – powodami i pozwanymi – są osoby prawne, niezależnie od form własności państwowej i inne organy, a także osoby fizyczne, będące podmiotami gospodarczymi.

Większą część spraw rozpatrywanych przez sądy gospodarcze stanowią spory majątkowe. Wśród nich przeważają spory dotyczące rozliczeń finansowych, kosztów produkcji, należności za towary czy usługi. Wzrosła liczba spraw dotyczących ważności aktów organów władzy państwowej i administracji gospodarczej. Ma to związek z tym, że podmioty gospodarcze, w tym przedsiębiorstwa handlowe, coraz więcej uwagi zaczęły przywiązywać do obrony swoich praw majątkowych, zatrudniając doświadczonych prawników. Wzrosła liczba spraw z powództwa państwowych inspektorów podatkowych. Z reguły występują oni z powództwem o ściągnięcie podatków i innych należności. Z kolei podmioty gospodarcze wnoszą pozwy, w których kwestionują decyzje inspektoratów podatkowych.

3. Sądy szczególne

Zgodnie z ust. 5 art. 1 ustawy o sądownictwie i systemie sądów powszechnych i gospodarczych dopuszcza się tworzenie szczególnych kolegiów branżowych lub sądów.

W systemie sądów powszechnych za takowe uchodzą sądy wojskowe. One rozpatrują sprawy o przestępstwa dokonane przez wojskowych, zaś sądy cywilne pozwy wynikające ze stosunków służby wojskowej, a także skargi wojskowych na bezpodstawne decyzje osób urzędowych i wojskowych organów dowodzenia.

System sądów wojskowych składa się z 6 międzygarnizonowych sądów wojskowych i Białoruskiego Sądu Wojskowego. Wyższą instancją jest dla nich Kolegium Wojskowe Sądu Najwyższego.

W lipcu 1998 roku w strukturze Sądu Najwyższego utworzono specjalne kolegium do spraw patentów, którego członkowie mogą mieć wyższe wykształcenie prawnicze, jak też wyższe techniczne lub przyrodnicze. Jeśli nie posiadają oni wyższego wykształcenia prawniczego, to powinni mieć staż pracy w dziedzinie patentów nie mniejszy niż 3 lata.

W systemie sądownictwa gospodarczego, szczególnych kolegiów i sądów na razie nie utworzono. Jednak możliwość utworzenia takich sądów w przyszłości została uwzględniona w ustawie o sądownictwie i statusie sędziów.

W ust. 5 art. 1 przewidziano, że w systemie sądów powszechnych i gospodarczych mogą powstawać sądy szczególne do spraw nieletnich, do spraw rodzinnych, rolnych, podatkowych i innych.

Do państwowego systemu sądowego Republiki nie wchodzi, ale go uzupełnia, Międzynarodowy Sąd Arbitrażowy (rozjemczy) przy Białoruskiej Izbie Handlowo-Przemysłowej, sprawujący wymiar sprawiedliwości w zagranicznej działalności gospodarczej, działający na zasadzie wzajemności interesów. Wskutek pogłębiania procesów integracyjnych ważne znaczenie zdobywa działalność sądu ekonomicznego Wspólnoty Niezależnych Państw (WNP), powstałej w 1992 roku.

Konsekwentna realizacja zasad decentralizacji i specjalizacji pozwoli doprowadzić białoruski system sądownictwa do bardziej wyrazistej, nowoczesnej, kompetentnej i dostępnej działalności władzy sądowej, a więc podnieść jakość działalności sądowej, efektywność obrony praw i interesów obywateli, społeczeństwa i państwa, zbliżyć go do europejskiego modelu sądownictwa.

W taki oto sposób Konstytucja Republiki Białoruś, utrwaliwszy na najwyższym poziomie prawnym fundamentalne podstawy władzy sądowniczej oraz priorytet praw człowieka w sferze wymiaru sprawiedliwości, stworzyła tym samym trwały fundament prawny do przeprowadzenia reformy prawno-sądowej, odbudowy i unowocześnienia ustawodawstwa i całego systemu sądownictwa.

SUMMARY

This paper is concerned with the problem of the judiciary authority in the light of the 1994 Constitution of the Belarussian Republic. The changes brought in the Republic by the Constitution are a successive stage of the judicial reform begun in 1992. The Belarussian judicature is based on generally recognised regulations of international law, as well as on native historical experience and the progressive achievements of other

countries. It ensures the protection of civil rights, liberties and legal interests. The 1995 law on the judicature and the status of judges in the Belarussian Republic has further expanded the constitutional principles. The term 'judiciary authority' appeared in Belarus for the first time after 1917 when it ceased to be applied. At present the judiciary authority is the system of independent courts of law.

The paper discusses the organisational principles of the judicature: those of exclusiveness, independence, legality, combination of collegiality and single-judge rule, open proceedings, participation of the interested parties, the binding character of legal decisions, appeal against decisions, appointment of judges, apolitical impartiality of judges, the right to being tried in a court of law, presumption of innocence, and the right to legal assistance. Within the judicature there are common courts of law, economic courts and courts of special jurisdiction.